

Francesc Vallverdú

Alfons Cucó

Molt més que un granet de sorra

El Premi Joan Fuster d'assaig va ser el primer que es va crear fa cinquanta anys. En mig segle, s'ha reconegut el valor literari d'assais purs, textos periodístics, dietaris i textos polítics, que han enriquit el debat i el panorama intel·lectual.

Per *Gustau Muñoz*

Al llarg d'aviat farà mig segle d'ençà del seu començament com a tal en el marc del Premis Octubre, que s'esdevingué un dia de la tardor de 1972, el Premi Joan Fuster d'assaig ha estat mirall i alhora un esperó poderós del pensament i la prosa de no ficció a casa nostra. *Assaig* —en l'accepció editorial del terme— és un concepte polisèmic i debatut. Sempre hi haurà qui n'impugnarà l'ús, i dirà que molts dels títols que han guanyat aquest guardó dedicat a l'assaig no eren exactament "assaig" —o el que qui això diu entén per "assaig." Fins i tot hi hagué

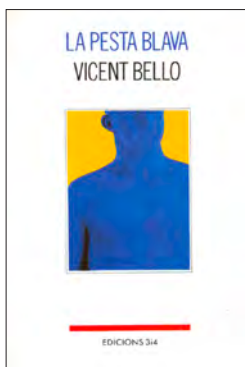
qui va dir que, davant un panorama tan "monogràfic", si Joan Fuster es presentava al Premi amb un assaig dels seus, no el guanyaria! A mi em sembla que per a ser operatiu, convé deixar els nominalismes —o les manies personals— a banda.

L'aportació del Premi Joan Fuster a aquest gènere literari, al llarg de tants anys, és inqüestionable, fecunda, esponerosa, i, a més, molt significativa en el sentit de simptomàtica (*symptomal*, en francès althusserià). Justament perquè permet radiografiar una determinada línia de treball que ha marcat la cultura catalana de les darreres dècades. Algú ha dit —exagerava, sens dubte, i no només perquè parlar ja és exagerar— que Joan Fuster, a partir potser del llibre *El descrèdit de la realitat*, publicat a l'editorial Moll de Mallorca el 1955, es va empescar ell tot sol l'assaig català. Hi havia precedents, és clar, i molt importants. Però en la dura postguerra, que tant es va allargar, la prosa catalana dedicada a "idees generals" no estava per a gaires alegries. Escriure i publicar en català sobre tot tipus de qüestions relacionades amb la vida i el pensament, la història i l'art, la filosofia i la societat, no era una disposició precisament òbvia. Era una temeritat. Passar dels versos

més o menys innocu i de l'erudició més o menys eixorca a l'assaig sense complexos —enllaçant amb la gran tradició europea inaugurada per Michel de Montaigne— fou una aventura arriscada, però també una decisió de futur afortunada.

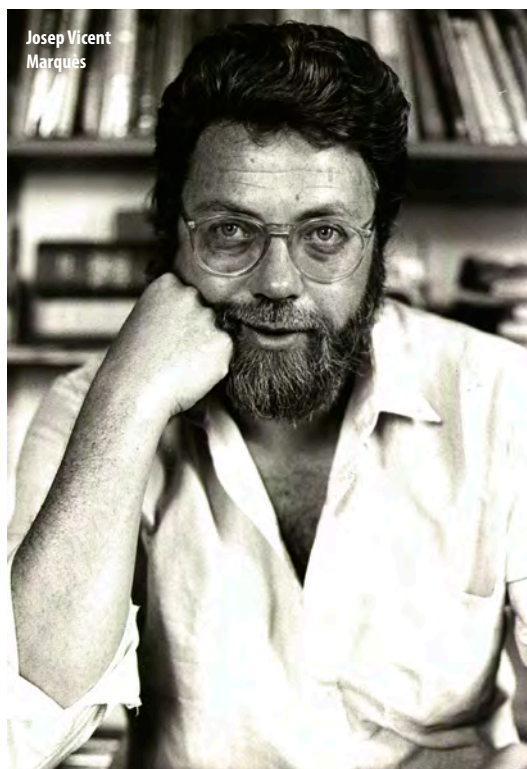
La posteritat ha respost. I tant que sí. Vet ací la nòmina impressionant de les obres guanyadores del Premi Joan Fuster. I les desenes d'altres propostes i autors que nodreixen les diverses col·leccions d'assaig en català existents a hores d'ara. Tot plegat ha estat i és una aportació cabdal a construir una cultura solvent, capaç de cobrir la totalitat dels registres de l'expressió culta i popular, amb un sentit de modernitat i amb voluntat de persistència i de projecció. Les mancances i els dèficits són evidents; caldrà dir-ho? Però retinguem també, si us plau, alguna vegada els aspectes lluminosos d'una trajectòria recent que no estava ni de bon tros assegurada. No ho estava, sens dubte, a l'altura del 1972, quan el règim franquista encara era vigent i vigilava, reprimia, prohibia i multava. O coses pitjors. D'això en saberem molt aquests Premis i l'editorial que els convocava. Però aquesta és una altra qüestió.

El 1972, guanyà el Joan Fuster d'assaig Francesc Vallverdú (Barcelona, 1935-2014), poeta i sociolingüista (i durant molts anys, editor a Edicions 34), amb un treball seminal, *El fet lingüístic com a fet social*. Era el moment d'assentar idees i desenvolupar disciplines —una època fundacional— al voltant de la llengua i la societat. La llengua era la qüestió clau, el fet bàsic, calia salvar-la i recuperar tot el terreny perdut —d'ús oficial i social— durant quaranta anys de postergació i repressió. Uns anys, a més, marcats per canvis socials i demogràfics brutals, per l'entrada en una modernitat abasagadora amb la qual calia mesurar-se. Tot estava per fer, però —com s'ha pogut veure— no tot era possible. I tanmateix, la gosadia intel·lectual amarrava l'època i concretament els Premis Octubre —i en primer terme el seu inspirador fonamental, Eliseu Climent—, que anaren prenent una volada creixent. S'ensumava la fi del franquisme. El debat sobre el País Valencià —la seua realitat i les seves possibilitats de futur— bullia. També el debat al voltant de la idea dels Països Catalans, lògicament. El 1973, el guanyador fou Josep Vicent Marquès (València, 1943-2008) amb *País perplex*, un assaig sobre algunes textures socials i psicològiques valencianes, escrit amb humor i sagacitat, que encara es deixa llegir. L'any següent guanyà l'historiador i líder socialista Alfons Cucó (València 1941-2002), amb un assaig històric sobre conflictes socials al segle XIX (*Republicans i camperols revoltats*), que com tot en aquell temps tenia una lectura política. El 1975, l'assaig guanyador marcà una fita: fou *La via valenciana*, d'Ernest Lluch (Vilassar de mar, Maresme, 1937 - Barcelona, 2000). El 1976, se l'emportà *Raons d'identitat*

del País Valencià, obra d'un col·lectiu de membres del Partit Socialista del País Valencià (Dolors Bramon, Teresa Carnero, Màrius Garcia Bonafé, Jordi Palafox, Vicent Soler i J. A. Martínez Navarro). El llibre es publicà amb un pròleg d'Ernest Lluch. A partir d'aquí el debat estrictament valencià es difumina lleugerament, tot i que tingué forts rebrots, amb les obres adscrites a l'anomenada "tercera via" dels anys vuitanta: *De Impura Nazione*, de Damià Mollà (Bocairen, Vall d'Albaida, 1946 - València, 2017) i Eduard Mira (València, 1945), o *Document 88*, de diversos autors, que quedà finalista el 1987 però es publicà igualment. Com l'altre finalista d'aquell any, *La pesta blava*, de Vicent Bello, una anàlisi magistral de l'anticatalanisme, que convé llegir. A tall d'epíleg, el 1990, guanyà —ex aequo— Francesc de P. Burguera (Sueca, Ribera baixa, 1928 - València, 2015), amb la seua visió desencantada del procés que havia seguit el País entre les grans expectatives de la transició i el postfranquisme, i la realitat deprimida que observava (*És més senzill encara: digueu-li Espanya*) i *L'esperit de la ciència* de Xavier Duran (Barcelona, 1959).

Prèviament, encara, hi havia hagut uns guanyadors de pes: Joan F. Mira (València, 1939), amb *Crítica de la nació pura*, i Josep Guia (València, 1947), amb *València: 750 anys de nació catalana*, el 1984 i el 1988 respectivament. Mira temperava posicions, Guia les reafirmava. I també cal destacar les aportacions de Jordi Ventura (Barcelona, →

Xavier Duran

MIGUEL LORENZO/ARXIU

Josep Guia

→ 1932-1999), Sebastià Serrano (Bellvís, Pla d'Urgell, 1944), Dolors Bramon (Banyoles, Pla de l'Estany, 1943) o Josep Iborra (Benissa, Marina alta, 1929-2011), els anys 1977, 1978, 1981 i 1982, amb obres fonamentals de caire històric i més o menys erudit o, en el cas de Josep Iborra, amb una anàlisi molt lúcida i útil sobre el pensament de Joan Fuster. Sense oblidar *Les cendres de maig*, llibre amb el qual Ernest Garcia —que havia estat secretari general del PCPV i que seria posteriorment un destacat teòric de la sociologia del medi ambient— guanyà aquest Premi el 1983. Les obres de Jordi Ventura (*Inquisició espanyola i cultura renaixentista al País Valencià*) i de Dolors Bramon (*Contra moros i jueus*) eren assaigs històrics amb tocs erudits, però altament suggeridors —i en aquesta mesura assagístics— en tant que oferien claus de comprensió d'un passat encara condicionador. La intolerància, el fanatisme, tenia arrels profundes.

A partir dels anys noranta, les obres que guanyen el Joan Fuster diversifiquen temàtiques d'una manera més marcada. Hi trobem Xavier Duran i la divulgació científica; Agustí Pons (Barcelona, 1947) i l'aproximació biogràfica; Xavier Antich (La Seu d'Urgell, Alt Urgell, 1962) i el pensament d'Emmanuel Lévinas, i Anna Papiol (1946) i la mirada estètica. El 1994, el guanyen Enric Marín (Barcelona, 1955) i Joan Manuel Tresserras (Rubí, Vallès occidental, 1955) amb *Cultura de masses i postmodernitat*. Dos autors amb molt de futur per davant tractaven un tema més actual impossible, llavors: la postmodernitat establerta, o predicada, cancel·lava la crítica frankfurtiana de la cultura de masses o calia celebrar-la? Després vindrien Pau Viciano (Castelló de la Plana, 1963) amb *La temptació de la memòria* —obra molt sòlida que s'anticipava al debat que tant de joc ha donat posteriorment sobre història i memòria—;

Alfred Bosch (Barcelona, 1961) amb *La via africana*; Stefano Maria Cingolani (Roma, 1956) amb un estudi sobre Joan Roís de Corella; Carles Hac Mor (Lleida, Segrià, 1940-2016) amb un assaig idiosincràtic i trencador com *Despintura del jo*, i Ferran Sáez Mateu (La Granja d'Escarp, Segrià, 1964) amb *Dislocacions*, un assaig on mostrava les seues capacitats discursives. La retòrica és important. Acabava el segle XX i la nòmina d'autors ja era impressionant: tot un seguit d'autors fonamentals de la nostra cultura havien fet les seues primeres armes guanyant el Joan Fuster.

A partir de l'any 2000, amb el canvi de segle, la diversitat temàtica és ja la norma. Hi trobem noms tan significatius com Albert Toldrà (Barcelona, 1964), Josep Vicent Boira (València, 1963), Joan Garcia del Muro (Lleida, Segrià, 1961), Antoni Vives (Barcelona, 1965), Santi Vila (Granollers, Vallès Oriental, 1963), Xavier Pla (Girona, 1966), Antoni Defez (València, 1958), Vicent Sançhis (València, 1961) o Joan Nogué (Hostalets d'en Bas, Garrotxa, 1958), entre altres. Incursions històriques, estudis literaris (*Simenon i la connexió catalana*); el tema de la nació en clau filosòfica; els còmics i la censura; el paisatge o la memòria. I la primera aproximació al corredor mediterrani, l'Euram o la Commonwealth catalanovalenciana, *aggiornamento* de la famosa qüestió de noms. Josep Vicent Boira —l'actual delegat del Govern d'Espanya per al Corredor Mediterrani— introduí amb fortuna aquest debat, que tantes prolongacions ha tingut, el 2002.

Entre els guanyadors dels darrers anys podríem destacar Toni Cruanyes (Canet de Mar, Maresme, 1974), que obtingué el Premi el 2012 amb un assaig pioner, *Un antídoto contra l'extrema dreta*, avançat a l'actualitat dels nostres dies, ja que plantejava que la societat multicultural, la globa-

Joan F. Mira

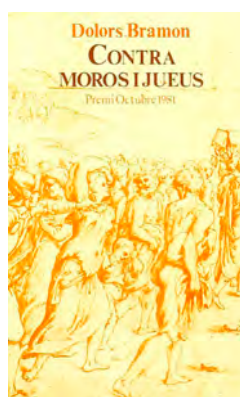
CARME RIPOLLES/ARXIU

readores en un cert moment per al periodisme— i la gran recessió del 2008 i anys successius, sisme anunciador de la imperiosa, però difícil i altament paradoxal, transformació econòmica i ecològica que es dibuixa a l'horitzó.

Els anys posteriors vindrien assaigs com el magnífic *Valencians sense ADN*, de Ferran Garcia-Oliver (Beniopa, Safor, 1957), *Soldats del no-res* de Joan Garcia del Muro o *Les altres catalanes*, de Margarida Castellano (Torrent, Horta, 1981). Les manipulacions operades sobre la història valenciana per deformar-ne els orígens i esvair la catalanitat, en el cas de Ferran Garcia-Oliver, o l'aportació de dones immigrades extraeuropees a la literatura catalana, en el de Margarida Castellano, tractaven temes crucials, igual com el de l'assaig de Garcia del Muro sobre el fanatisme integrista.

Els darrers anys han aconseguit aquest Premi autors tan valuosos i innovadors com Antoni Martí Monterde (Torís, Ribera Alta, 1968), el malaguanyat Josep Igual (Benicarló, Baix Maestrat, 1966-2018) o Àlex Matas Pons (Barcelona, 1975). El →

lització i la immigració massiva eren, segons com, i sense la resposta adequada, brou de cultiu per a l'extrema dreta, com malauradament s'ha pogut comprovar. El periodisme després de Twitter o la desmesura econòmica foren temes dels guanyadors del 2014, Albert Sáez (Barcelona, 1965), i del 2013, Josep Burgaya (Les Masies de Voltregà, Osona, 1960), en un context marcat per l'impacte de les noves tecnologies de la comunicació —anor-

Dolors Bramon

Ferran Sáez Mateu

EL TEMPS/ARXIU

JORDI PLAY/ARXIU

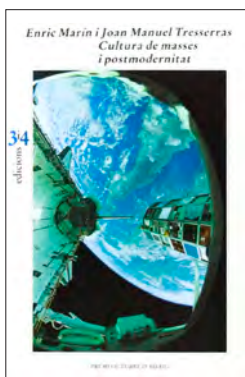
Enric Marín

Joan Manuel Tresserras

JORDI PLAY

→ primer amb un assaig enlluernador sobre ciutat i literatura a partir de Josep Pla, el segon amb un dietari molt intens i el tercer amb una aproximació subtil i benjaminiana als terrenys intermedis, de frontera o de transició. Espais que convé tindre també presents, perquè ens expliquen tant com els centrals o metropolitans. És a dir, ens ajuden a entendre una realitat tan polièdrica i asincrònica com la d'aquestes terres que comparteixen història i llengua, passat i potser futur, si així ho vol la gent —el poble pla— i ho permet l'autoritat competent... A la història compartida —en el camp de l'assaig català del darrer mig segle, si més no— hi ha aportat molt més que un granet de sorra el Premi Joan Fuster, des de València en el marc dels Premis Octubre. Des del 1972, ha passat molta aigua sota els ponts. Aigua que es perd en la mar, però que ja sabem que retorna, en forma de pluja que aporta saó. Repasseu noms i obres, i convindreu amb mi que el Premi Joan Fuster ha estat una fita i una baula insubstituïble, cabdal, de la continuïtat i alhora de la innovació, de la tradició i també de la ruptura, dos elements indefugibles en una cultura que malda per renovar-se i projectar-se, més enllà d'ensurts i conjuntures. Lligada al seu temps, però que mira al futur.

Algunes obres guanyadores —i encara, si n'hi afegim les finalistes el quadre seria més complet i espectacular— varen trencar motlles i varen obrir camins. Demostren a bastament que la cultura catalana batega i no és, com voldrien, un residu passatista o enyoradís a extingir. La pulsio erudita i historicista habita entre nosaltres, certament. Només cal evitar-ne l'excés. Durant molt de temps, la prosa de no-ficció es recreava en estampes del passat, en la rememoració del temps “abans d'ara”, o en l'aproximació biogràfica a per-

sonatges destacats en diversos camps. Res a objectar, igual que no hi ha res a dir, ans al contrari, sobre la dedicació versificadora. Res no és sobrer: la qüestió és l'equilibri, la confluència de diverses línies, la compensació, la construcció d'un panorama cultural ampli i divers, capaç d'atendre totes les facetes de la inquietud cultural lligada a la contemporaneïtat.

Ja he fet esment a algunes d'aquestes obres, entre les més destacades. *La via valenciana* d'Ernest Lluch, per exemple, marcà el 1975, quan Franco expirava, un abans i un després en el debat sobre l'economia del País Valencià, i qui diu “economia” diu també, en aquest cas, història, societat i programa de futur. *Crítica de la nació pura*, de Joan F. Mira, per la seua banda, fou el 1984 un revulsiu per a evitar simplificacions i enriquir la visió del fet nacional. *Les cendres de maig*, d'Ernest Garcia, posava el 1983 les bases per a una renovació en profunditat de les idees d'esquerra. És a dir, una esquerra que esdevenia democràtica radical, ecologista i pacifista (i “nacionalista” en el nostre cas) i deixava de banda —superava— mites i vells tambors molt abans que caigués el mur de Berlín el 1989. Ernest Garcia era membre actiu de la UPV, germen de l'actual Compromís, en aquell temps. Aquests tres autors, cadascú des de la seua perspectiva i condició irreductibles, plantejaren idees fonamentals i tingueren una influència difícil d'exagerar.

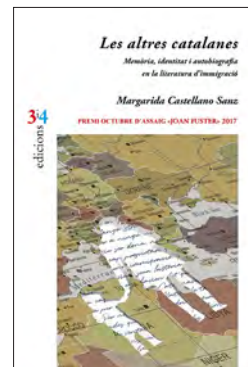
Quins autors han tingut una projecció destacada en el panorama cultural català dels darrers temps? Quins es varen donar a conèixer per primera vegada com a guanyadors del Joan Fuster? En són molts, un contingent nodrit, que demostra, si encara calia, els lligams profunds, els fils sovint invisibles però tan resistents com els fils d'una teranyina que uneixen territoris administrativament estancs, separats per límits i limitacions tan artificials com nocius. Un fet que mai podem oblidar, ni deixar de denunciar. Però sobretot que cal contrarestar amb eficàcia.

Noms com ara els de Sebastià Serrano, Xavier Duran, Xavier Antich, Agustí Pons, Enric Marín, Joan Manuel Tresserras, Alfred Bosch, Stefano Maria Cingolani, Carles Hac Mor, Ferran Sáez Mateu, Antoni Vives, Santi Vila, Xavier Pla, Joan Nogué, Vicent Sanchis o Toni Cruanyes, entre altres, estaven destinats a desenvolupar trajectòries molt sòlides en l'àmbit polític, acadèmic o mediàtic. Sebastià Serrano és un acadèmic que ha tingut un ressò mediàtic notable, i començà amb un llibre sobre lingüística i qüestió nacional que incloïa la recuperació de debats arcans, però d'enorme interès, de l'època estaliniana. Xavier Duran ha estat un dels més destacats divulgadors científics. Xavier Antich és un filòsof altament considerat i un activista cultural imparable. Agustí Pons ha excel·lit en la literatura biogràfica. Enric Marín

Margarida Castellano

KIKE TABERNIER

i Joan Manuel Tresserras es consolidaren com a teòrics de la comunicació, i també com a figures cíviques i polítiques de relleu (Tresserras fou conseller de Cultura). Alfred Bosch és un especialista en història africana i tingué una trajectòria política destacada. Cingolani és un erudit fonamental que ha editat les cròniques medievals amb rigor. Carles Hac Mor fou un poeta i pensador imprescindible. Ferran Sáez Mateu crea opinió, guanya profunditat amb el temps, i és un referent en el

camp de les idees. Antoni Vives i Santi Vila han estat polítics coneguts, a més d'escriptors considerables. Xavier Pla és un teòric i historiador de la literatura de primer ordre. Joan Nogué, un geògraf i un acadèmic destacadíssim. I què dir de Vicent Sanchis i Toni Cruanyes? Cares visibles de la televisió nostra de cada dia, periodistes de raça, i analistes dotats de perspicàcia.

Entre les obres guanyadores del Premi Joan Fuster d'assaig n'hi ha de tota mena, per descomptat. Caldria escriure una crítica de l'assaig pur? Potser sí, a la vista de les polèmiques i desqualificacions sovintejades, a les quals ja he fet al·lusió, que convindria escriure un assaig sobre l'assaig en clau historicocrítica. Però el cert és que l'assaig ideal, obra d'especialistes en idees generals, n'és una entre les moltes variants possibles. Hi ha un grapat d'obres que són "sobre un tema" i no "cap a un tema"... Tanmateix, la meua convicció o persuasió, avalada per una certa experiència en aquest camp, és que això és inevitable i que, al cap i a la fi, tant se val. Hi ha de tot, i tot és necessari. El que importa de debò és si el conjunt d'obres guanyadores al llarg de cinc dècades han fet el fet, han activat el debat, han enriquit el panorama intel·lectual, han seduït, han impulsat uns altres a pensar, a estudiar i a continuar la tasca de cultura a la qual ens va convocar l'home not que dona nom al Premi. Una tasca de cultura i de civilitat, que és tant com dir de redreçament i de voluntat de ser. No són paraules buides, són la música d'un desig que ens esperona i dona, fins on això és possible, sentit a les nostres vides. ●

Xavier Antich

JORDI PLAY/ARXIU

Josep Vicent Boira

MIGUEL LORENZO/ARXIU